

ЛЮБОМИР ПУШАК

ДРАМАТУРГІЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
НА СЦЕНІ УКРАЇНСЬКИХ ТЕАТРІВ
ЗА 20 РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДЕРЖАВИ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПРЕСИ)

Чимала драматургічна спадщина Лесі Українки – найвище досягнення таланту письменниці¹ – як не парадоксально, і при її житті, і після смерті не стала об'єктом широкого зацікавлення українських режисерів.

Тодішній „український театр із прекрасними традиціями і видатними акторами”, але з етнографічно-побутовим характером репертуару, „селянським за тематикою, переставав відповідати вимогам часу”². Зі смертю видатних митців театру корифеїв Михайла Старицького (1904), Івана Карпенка-Карого (1907), Марка Кропивницького (1910) український театр опинився в кризовій ситуації. Це викликало гостру і тривалу дискусію „стосовно шляхів його подальшого художнього розвитку”³. Голосом у такій дискусії можна вважати статтю Лесі Українки про український театр, в якій вона писала: „Сими часами по українських часописах чимало пишеться про те, що наш театр дуже помалу розвивається і в своєму зрості не встигає за зростом потреб і вподобань нашої громади. Ми прагнемо бачити на теат-

DR LUBOMYR PUSZAK – adiunkt w Katedrze Kultury Bizantyjsko-Słowiańskiej Instytutu Filologii Słowiańskiej KUL. Adres do korespondencji: Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: plsuabom@kul.lublin.pl

¹ За 17 років інтенсивної творчої праці (1896-1913) Леся Українка створила двадцять два драматичні твори, серед яких драми, драматичні поеми, діалоги, сцени, етюди. Усі дослідники творчості Лесі Українки єдині в думці, що драматургія письменниці – це феноменальне явище в українській літературі, найвищий злет творчого генія поетеси.

² І. Волицька, *Театральна юність Леся Курбаса (проблема формування творчої особистості)*, Львів: Інститут народознавства НАН України 1995, с.12. с.

³ Там же.

ральному кону твори преславних письменників тих народів, що випередили нас своєю культурою; ми прагнемо бачити нові п'єси українських авторів, такі п'єси, щоб у них малювалося не тільки життя неосвіченої частини нашого народу, а життя всіх частей, усіх станів, усіх шарів нашого народу; ми хочемо, щоб театр і у нас, як у інших народів, розширював наш розумовий виднокруг, освітлював ті питання, що турбують душу інтелігента наших часів. А замість того наші театральні дружини показують нам п'єси, в яких здебільшого малюється саме селянське життя [...]. Проте ватажки наших театральних дружин уперто не хочуть тих нових п'єс виставляти і мовчки ковтають всі докори, якими українські інтелігенти сподіваються їх дошкулити і призвести до поступу"⁴. На думку Лесі Українки, зліквідувати відставання театру можна шляхом зміни його старого репертуару: слід ставити нові українські й зарубіжні п'єси. „Тепер, як настала маленька полегкість на українське слово, таких п'єс і написано, і перекладено з чужих мов, і дозволено цензурою вже стільки, що якби всі ті п'єси справді виставлялися, то український театр знову б знявся вгору"⁵. Проте перехід до іншого репертуару, як зауважує Ірина Волицька, не був „простим і безболісним, як це могло видатися, і пов'язаний з серйозними проблемами. Нова драма вимагала ще й нових способів сценічного втілення"⁶. Українські режисери ще не готові були здійснювати постановки новоромантичної (символічно-психологічної) драми, які вимагали нового підходу до драматургічного матеріалу і гри акторів.

Головною причиною невтішної сценічної долі драматичних творів Лесі Українки була байдужість сучасного Лесі Українці читача до жанру, в якому найбільше проявився її творчий хист, а такими шедеврами як *Лісова пісня*, *Камінний господар* і *Оргія* (Максим Рильський назвав ці три твори „діамантовим вінцем Лесі Українки") письменниця піднесла українську драматургію до світового рівня. Таке ж ставлення було й серед українського театрального світу – не знайшлося режисера, який „міг би побачити нове ди-хання в Лесиних драматичних творах"⁷.

⁴ Л. Українка, [Про театр], [в:] та ж сама, *Зібрання творів у дванадцяти томах*, т. VIII: *Літературно-критичні та публіцистичні статті*, Київ: Наукова думка 1977, с. 268-269.

⁵ Там же, с. 268.

⁶ Волицька, *Театральна юність Леся Курбаса (проблема формування творчої особистості)*, с. 13.

⁷ С. Чорній, *Український театр і драматургія*, Мюнхен-Нью-Йорк: Український Вільний Університет 1980, с. 329.

Причиною байдужості читачів – сучасників Лесі Українки до її поетичної драматургії був страх перед світовими темами письменниці. Ярослав Поліщук справедливо зауважує, що коли „письменник свідомо зрікався обов’язку обсервувати вузько українські теми, [...] коли він засобом своєї метамови обирає світові теми й образи, проникаючи тим самим у код світової естетичної системи [...] тоді він наражався на комплекс ксенофобії, розвинений у народів з колоніальним статусом”⁸.

Цікавим є той факт, що саме в буремні часи Української національної революції⁹ українська новоромантична драма дочекалася нового режисера і нових артистів¹⁰. Ним став Лесь Курбас – засновник національного українського модерного театру ХХ століття.

На пропозицію Миколи Садовського він вступив навесні 1916 року до трупи корифея українського театру, де зійшовся з групою учнів Музично-драматичної школи імені М. Лисенка. Цього ж року з ініціативи Леся Курбаса була створена Студія молодих акторів, а вже з неї постав у 1917 році Молодий театр¹¹. У статті *Молодий театр* Лесь Курбас наголошував: „Ми, група акторів, маємо щось нове сказати, і тому, тільки тому, творимо театр. Українофільське козако- і побутолюбство далеко не вичерпує наших душевних інтересів. У формах мистецтва традиції старого українського театру зовсім не підходять до нашого репертуарного змісту”¹². Характеризуючи тодішній театр, талановитий режисер і актор зазначав: „Сучасний український театр – наслідок антиукраїнського режиму, це недодумана думка, недотягнений жест, недонесений тон. Це в кращому разі кілька могиканів великої епохи Кропивницького, Тобілевичів і їх перших учнів, котрих традиції ідуть врозріз з потребами, стилем і якістю сього репертуару, котрий єдино нас одушевляє”¹³.

⁸ Я. Поліщук, *Драма взаємин письменника і читача (стереотипи реценції та естетика Лесі Українки)*, „Українська мова та література. Додаток” 1999, нр. 15-16 (127-128), с. 4-5.

⁹ За визначенням українських істориків це період з 1917 по 1921 рр. (напр.: Я. Грицак, *Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX-XX століття*, 2-ге вид., Київ: Генеза 2000, с. 102-165).

¹⁰ С. Чорній, *Український театр і драматургія*, с. 329.

¹¹ Ю. Бобошко, *Духовна спадщина Леся Курбаса*, [в:] Л. Курбас, *Березіль: Из творчої спадщини*, Київ: Дніпро 1988, с.10.

¹² Курбас, *Березіль: Из творчої спадщини*, с. 197.

¹³ Там же, с. 195.

Лесь Курбас хотів заперечити уявлення про драматичні твори Лесі Українки як про несценічні. Він задумав цикл вистав – *У пущі, У катакомбах, Оргія*¹⁴.

Прем'єра вистави *У пущі* відбулася 19 серпня 1918 року в Одесі. В її основу покладено конфлікт між самобутньою особистістю і натовпом. Неллі Корнієнко – дослідниця евристичних художніх моделей Леся Курбаса – у своїй монографії зазначає, що вистава „мистецькою подією не стала”. Авторка подає таку цитату з журналу „Театральная жизнь” (1918, № 17): „Ставлено її було в реалістично-романтичному стилі. Підкреслено ліричні моменти”¹⁵. Далі Н. Корнієнко пише, що „існувала точка зору, що Курбасова постановка *У пущі* була дуже цікавою емоційно; є про це свідчення з кола А. Луначарського”. Розважаючи над проблемою, чому театр Лесі Українки „не відкрив своєї таємниці” талановитому режисерові, дослідниця творчої діяльності Леся Курбаса підсумовує так: „До нього (тобто театру Лесі Українки – Л.П.) треба було йти важко й довго, не в гарячці занадто жарких буднів і не на дорогах війни та розрухи. Та й актор поки що не був готовий до діалогу із своєю великою поетесою. Ключа знайдено не було. Поки що. Час нещадно викривав піднесені мрії, лікуючи від ілюзій”¹⁶.

Епоха українського модерного театру трагічно закінчилася в 30-их роках ХХ століття – у часи сталінських репресій періоду „Розстріляного відродження”. Український театр 30-х – початку 50-х років ХХ ст., як вважає театральний критик О. Красильникова, був „політичним театром” – „на фоні утверджуваних у драматургії і на сцені політичних ідей він утверджував ще й систему цінностей, переорієнтованих із загальнолюдських на суто політичні ідеали”¹⁷.

Найбільш популярними в радянський час – з 1920 по 1985 роки – були драми *Лісова пісня* і *Камінний господар*. На сценах СРСР, як зазначає Борис Зюков¹⁸, вони йшли відповідно 70 і 43 разів. Людмила Приймачук в аналізі газетних рецензій на постановку п'єси Лесі Українки у Волинському драматичному театрі зазначає, що „ці твори найбільш підійшли під „соціальну

¹⁴ Н. Корнієнко, *Лесь Курбас: репетиція майбутнього*, Київ: Факт 1998, с. 65.

¹⁵ Там же, с. 67.

¹⁶ Там же.

¹⁷ Л. Приймачук, *Драматургія Лесі Українки на сцені Волинського драмтеатру (за матеріалами преси)*, [в:] *Леся Українка і сучасність. Збірник наукових праць*, т. II, Луцьк: Волинська обласна друкарня 2005, с. 541.

¹⁸ Б. Зюков є автором книги *На сцені і на екрані – Леся Українка* – найбільш ґрунтовного дослідження радянського часу про історію постановки п'єси Лесі Українки.

спрямованість” (для порівняння: за цей же проміжок часу *Кассандру* ставили три рази, „Одержиму” – два, *Оргію* – чотири рази)¹⁹. Далі Л. Приймачук спирається на твердження Віри Агеєвої, що Леся Українка „різко критикувала наш класичний реалістично-побутовий театр з його адресацією на неосвіченого й невибагливого «простонародного» глядача”²⁰, а також наводить думку Марії Моклиці, що „саме такий театр за часів радянської влади був єдиним”²¹. Відомо, що всіх талановитих режисерів-новаторів (зокрема Всеволода Мейерхольда, Леся Курбаса) репресували.

Як же ж виглядає сценічне життя драматичних творів Лесі Українки за 20 років незалежності України? Спробою відповіді на це питання є аналіз матеріалів та інформації на всіх доступних в інтернеті сайтах українських театрів²², а також публікацій інтернетного видання часопису „Кіно-Театр” за 2001-2011 роки та принагідних матеріалів з інших інтернетних газет і часописів²³.

У своїй статті Л. Приймачук підкреслює, що з відновленням державності України на початку 90-х років появились нові тенденції у сценічному мистецтві – режисери-постановники, актори, театральні художники, композитори повернулись до національної класики, насамперед забороненої радянською цензурою. Так, вперше за багато років була поставлена *Бояриня* Лесі Українки. У 1991 році в Україні – до 120-річного ювілею від дня народження Лесі Українки – проводився перший театральний фестиваль за творами письменниці, урочисте відкриття якого відбулося 17 лютого в Луцьку²⁴. Порівняно не багато було тоді театрів, які мали в своєму репертуарі п’єси Лесі Українки²⁵. Волинський обласний академічний український музично-драматичний театр імені Т. Г. Шевченка показав тоді глядачам прем’єру *Боярині*. Також і Закарпатський обласний український музично-

¹⁹ Приймачук, *Драматургія Лесі Українки на сцені Волинського драмтеатру (за матеріалами преси)*, с. 543.

²⁰ Там же.

²¹ Там же.

²² Для цього ми користувалися Вікіпедією, де розміщено список театрів України, які існують станом на весну 2010 року. Там же зазначено, що подається неповний перелік як державних театрів, так і народних, а також приватних. Див.: <http://uk.wikipedia.org/wiki> Слід зазначити, що не кожен театр подає на своєму сайті архів репертуару.

²³ Див.: <http://www.ktm.ukma.kiev.ua/>

²⁴ Приймачук, *Драматургія Лесі Українки на сцені Волинського драмтеатру (за матеріалами преси)*, с. 544.

²⁵ А. Філатенко, *Театральні зустрічі з Лесею*, http://istvolyn.info/index.php?option=com_content&task=view&id=2258&Itemid=2

драматичний театр з Ужгорода виніс на суд глядачів *Бояриню*. Мистецтвознавець О. Сидор проаналізувавши ці дві постановки, дійшов до висновку, що обидві вони невдалі. Причинами невдач обох постановок автор вважає побудову сценарію у фольклорно-етнографічному дусі і відсутність глибинної, притаманної драмам Лесі Українки філософічності²⁶. В даний час у репертуарі Волинського театру також спектакль за драмою-феєрією *Лісова пісня*, за творами поетеси створено елегію *Сім струн*, а також здійснено постановку за мотивами казки Лесі Українки *Біда навчить* (прем'єра відбулася 4 лютого 1996 року²⁷). У репертуарі театру були також, крім згаданої постановки *Боярині*, *Оргія* і *Одержима* Миколи Олійника. Однак, як зауважив в одному інтерв'ю директор театру Анатолій Глива, в такому невеликому місті як Луцьк вистава довго йти не може – всього років п'ять-сім, тому що „глядач не може кілька разів дивитися одну і ту ж п'єсу”²⁸.

В іншому театрі із Закарпаття – Закарпатському обласному державному російському драматичному театрі (Мукачево), із призначенням у 2000 році головним режисером Євгена Тищука, відновились постановки п'єс класичного репертуару. Зокрема, аншлаговою стала постановка *Лісової пісні*²⁹.

На Республіканському фестивалі в Луцьку, присвяченому 120-річчю від дня народження Лесі Українки, презентувалася вистава *На полі крові* в постановці Анатолія Черкова з театральної студії „Українська робітня” (Київ). На „Першому мистецькому Березіллі” 1992 року демонструвалися спектаклі цього ж режисера – *На полі крові* і *Прощання* Лесі Українки. Тетяна Кінзерська наголошує: „Особливість літературної основи вистав студії – у відсутності подій в розумінні звичної п'єси, вони побудовані на розкритті внутрішнього світу персонажів, їх сповідальності. Так, у виставі *На полі крові* головна подія в житті Юди відбулася до його зустрічі з прочанином; *Прощання* – розмова хлопця з дівчиною [...]”³⁰.

²⁶ Приймачук, *Драматургія Лесі Українки на сцені Волинського драмтеатру (за матеріалами преси)*, с. 545.

²⁷ В афіші зазначено: Ярослав Стельмах за Лесею Українкою, постановку здійснив режисер Анатолій Мельничук.

²⁸ Див.: інтерв'ю Анастасії Клімчук, Анатолій Глива пообіцяв лучанам «Дон Жуана», у постановці П. Ластівки, <http://www.pravda.lutsk.ua/ukr/persona/32774/>

²⁹ Див.: Ю. Шутюк, *Закарпатський обласний державний російський драматичний театр*, <http://who-is-who.com.ua/bookmarket/zakautent/31/244.html>

³⁰ Див.: Т. Кінзерська, *Шлях иуукань „Української робітні”* <http://www.ktm.ukma.kiev.ua/2002/2/robitna.html>

Міжнародний театральний фестиваль *Мистецьке Березилля* – унікальна творча лабораторія авторського театального мистецтва. Фестиваль заснований у 1992 році і став своєрід-

Загальновідомо, що з настанням епохи атеїзму в радянські часи було накладено табу на твори письменників, які торкалися релігійної тематики. Тому такі драматичні твори Лесі Українки як *Одержима*, *На полі крові* могли бути поставлені лише в незалежній Україні. Так, *Одержима* на сцені Волинського театру появилась в 1996 році. Прем'єру містерії *На полі крові* Коломийський академічний обласний український драматичний театр імені Івана Озаркевича виніс на суд глядачів 17 травня 2009 року³¹. У діючому репертуарі 2011 року Дніпропетровського академічного українського музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка знаходимо драматичну поему *На полі крові*. Тернопільський академічний обласний драматичний театр імені Тараса Шевченка пропонує глядачеві п'єсу *Ціною крові*. В описі вистави зазначено: „Це п'єса на основі трьох драматичних поем Лесі Українки: «Одержима», «На полі крові», «Міріам». Ці твори єднає в одну драматичну поему біблійний сюжет історії Ісуса Христа. У ній віддзеркалюється наше буття з одвічними проблемами: смерть, зрада, розіп'ятий Месія, прощення, бунт зрадженої фарисейської душі, полохливі купки тасмних прихильників, злостиво-цинічний натовп ворогів, світ нескінченних мук Юди...»³².

Незвичною як на наш час вважає театральний критик Людмила Распутіна виставу за драматичною поемою *На полі крові*, яку поставив режисер Юрій Розстальний на малій сцені Національного академічного драматичного театру імені І. Франка. У своїй статті *На полі праці* вона надзвичайно позитивно оцінює роботу режисера. Л. Распутіна пише, що режисер „легко відкинув усталену думку про «несценічність» драматургії Лесі Українки. Він просто не шукав у тексті приводу для звичної в театрі ілюстративності у прочитанні твору великої поетеси. Дійова лінія його режисерської експлікації вибудовується за динамікою думки драматурга-філософа, автора, що осмислює, точніше, переосмислює традиційну християнську легенду»³³.

ною присвятою основоположнику українського модерного театру ХХ століття, фундатору „Мистецького Об'єднання Березіль” режисеру Лесю Курбасу. Співзасновниками фестивалю є Національна спілка театральних діячів України та Міністерство культури і мистецтв України. – див.: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/286.htm>

³¹ Постановча група: постановка, сценографія, музичне оформлення – Орест Пастух; хореографія – Мирослава Воротняк <http://teatr.kolomyia.org/history/1989/>

³² Режисер-постановник – заслужений артист України Олег Мосійчук, <http://www.theatre.ua/phps/i.php?go=plays&pid=8>

³³ Л. Распутіна, *На полі праці*, „Кіно-Театр” 2011, nr 1, http://www.ktm.ukma.kiev.ua/show_content.php?id=1063

У 2011 році Ю. Розстальний додав до п'єси ще одну дію – за поемою Лесі Українки *Одержима*, і ця вистава отримала назву *Голгофа*³⁴.

Один з найбільш відомих театральних колективів, як в Україні, так і за її межами, лауреат Шевченківської премії 2006 року – Львівський академічний театр імені Леся Курбаса не обійшов увагою драматичних творів Лесі Українки. У творчому надбанні курбасівців такі вистави: *На полі крові* (1989) і *Йоганна, жінка Хусова* (1990), (режисер – Володимир Кучинський, художник – Валерій Бортяков); у 1995 році створено спектакль *Апокрифи*, в якому об'єднано два твори Лесі Українки – *На полі крові* і *Йоганна, жінка Хусова* (режисер – В. Кучинський, сценографія і костюми – Влад Кауфман, Наталія Шимін і Володимир Фурик), *Камінний господар* (1999, 2001) (режисер – В. Кучинський, художник – Олександр Оверчук, Ольга Баклан), *Лісова пісня* (2011) (режисер – Андрій Приходько, художник – Богдан Поліщук)³⁵.

Як виникає з аналізу дійсного репертуару українських театрів, найбільше здійснено постановок *Лісової пісні*. Наприклад, у Дніпропетровському академічному українському музично-драматичному театрі імені Т. Г. Шевченка в діючому репертуарі 2011 року знаходимо *Лісову пісню* і *В катакомбах*. У Вінницькому державному академічному музично-драматичному театрі імені Миколи Садовського прем'єра *Лісової пісні* відбулася 18 жовтня 2008 року. Театр є лауреатом Премії Кабінету Міністрів України ім. Лесі Українки за 2009 рік. 14 червня 2009 р. виставу було представлено на міжнародному фестивалі „Сцена людства” у Черкасах. Львівський драматичний театр імені Лесі Українки також має у своєму репертуарі *Лісову пісню*. Треба теж наголосити, що цей театр є організатором Першого всеукраїнського театрального фестивалю „*Ні, я жива, я буду вічно жити!*” з нагоди 140-річчя

³⁴ Л. Брюховецька, О. Величаниця, *Юрій Розстальний: „Віднайти таїну, яка б тривожила глядача* http://www.ktm.ukma.kiev.ua/show_content.php?id=1189

Юрій Розстальний – актор театру та кіно, режисер поставив у Мюнхені виставу *На полі крові* за Лесею Українкою. В 2009 році Юрій Розстальний повернувся до цього матеріалу вже в Україні – на малій сцені театру ім. І. Франка. Постановка з успіхом пройшла в театрі, а також на різних фестивалях, в тому числі за кордоном (в Мюнхені, Парижі, Москві).

³⁵ На сайті театру у розділі *Про театр* зазначено, що „Львівський академічний театр імені Леся Курбаса створений у 1988 році Володимиром Кучинським та групою молодих акторів, котрі, як і видатний український режисер Лесь Курбас зі своїми колегами у 1918 році, відчували потребу «...вернутися прямо до себе, ...сказати щось нове, тому, і тільки тому, створити театр». Там же ж читаємо, що „критика називає цей колектив унікальним театральним явищем, бо він повернув українській сцені інтелектуальний престиж, створив свою методологічну школу і поєднав багатогранну сценічну практику з процесом пізнання Людини” <http://n.kurbas.lviv.ua/about-a-theater/>

від дня народження Лесі Українки та 100-річчя виходу у світ драми-феєрії „Лісова пісня”. Власне на цьому фестивалі, який відбувся у Львові 25-27 лютого 2011 р., театр одержав *Диплом за високу професійну майстерність у виконанні драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки у постановці заслуженої артистки України Людмили Колосович*. Театр брав участь у святкуванні 100-річчя *Лісової пісні* Лесі Українки 6-7 серпня 2011 р. (с. Колодяжне, урочище Нечимне – на батьківщині письменниці), а також у *Всеукраїнському фестивалі вистав за п'єсами Лесі Українки 17-22 вересня 2011 р. м. Луцьк*, де одержав *Диплом за втілення геніальної драматургічної спадщини Лесі Українки на сцені театру*. Крім цього, *Лісову пісню* поставили такі театри: Київський академічний театр юного глядача на Липках (прем'єра вистави відбулась 15 квітня 2005 року; режисер-постановник – народний артист України Віктор Гирич, сценографія – заслужений діяч мистецтв України Михайло Френкель); Тернопільський академічний обласний драматичний театр імені Тараса Шевченка (режисер-постановник – Олег Мосійчук); Львівський обласний академічний музично-драматичний театр імені Юрія Дрогобича (прем'єра – 1 травня 2011; режисура, музичне оформлення та сценічна редакція – заслужений діяч мистецтв України, заслужений діяч мистецтв Росії Микола Кравченко, сценографія – Ярослав Данилів); Миколаївський художній російський драматичний театр (спектакль російською мовою у перекладі М. Комісарової, режисер – заслужений діяч мистецтв України, заслужений діяч мистецтв Росії Микола Кравченко, сценографія і костюми – Людмила Веренкіотова); Луганський обласний російський драматичний театр (прем'єра 2003 р., переклад М. Комісарової); Полтавський академічний обласний український музично-драматичний театр імені М. В. Гоголя (прем'єра у 2007 р., режисер – Владислав Шевченко³⁶); Чернігівський обласний академічний український музично-драматичний театр імені Тараса Шевченка (прем'єра вистави відбулася у травні 1999 р.). На сайті Черкаського академічного обласного українського музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка в розділі *Історія театру* зазначено, що сценічний колектив в останні роки втілює і *Лісову пісню*.

Як і в радянські часи, друге місце за кількістю постановок займає драма Лесі Українки *Камінний господар*. Так, на сайті Національного академічного театру російської драми імені Лесі Українки зазначено, що прем'єра спектаклю *В плену страстей (Каменный властелин)* (режисер – Михайло Резни-

³⁶ Режисер В. Шевченко є також постановником літературно-меморіальної композиції, присвяченої пам'яті Лесі Українки „*Ні я жива, я буду вічно жити*”.

кович, художник-постановник – Марія Левитська) відбулася 26 жовтня 2002 року, але до цієї драми театр вже вп'яте звертається після 1936, 1946, 1951 і 1971 року. Прем'єра *Камінного господаря* в Чернігівському обласному молодіжному театрі відбулася 24 лютого 1995 року (режисер – Олександр Заболотний, сценографія та костюми – Людмила Ковальчук). У Рівненському обласному академічному українському музично-драматичному театрі постановку *Камінного господаря* здійснив львівський режисер Олександр Сторожук. У репертуарі Дніпродзержинського обласного музично-драматичного театру імені Лесі Українки також наявний був спектакль *Каменний хазяїн*³⁷.

Серед інших драматичних творів Лесі Українки, які ставилися на сценах українських театрів за роки незалежності України, слід назвати *Кассандру*, *Оргію*, *Блакитну троянду*, *Бояриню*. Так, у репертуарному сезоні 2010-2011 років. Донецького національного академічного українського музично-драматичного театру значиться спектакль *Кассандра*. На донецькій сцені йшла також і вистава *Оргія*. У репертуарі Національного академічного українського драматичного театру імені Марії Заньковецької присутня *Бояриня* (прем'єра – 4 квітня 2009, режисер-постановник – народний артист України Григорій Шумейко, художник-постановник – Наталія Руденко), а також *Блакитна троянда* (прем'єра – 29 жовтня 2011, режисер-постановник – народна артистка України Таїсія Литвиненко, художник-постановник – Людмила Боярська).

Навесні 2001 року з ініціативи Криворізького театру музично-пластичних мистецтв „Академія руху” проводився Всеукраїнський театральний фестиваль „Леся Українка і театр на межі тисячоліть”. Протягом чотирьох днів можна було побачити шість спектаклів, два з яких за змістом були „про Лесю Українку”, а чотири – безпосередні втілення її творів: *Камінний господар* (в перекладі російською мовою М. Алігер представив на фестивалі Дніпродзержинський музично-драматичний театр ім. Лесі Українки (режисер Сергій Чулков), *Лісова пісня* (спектаклі показали театр-ініціатор фестивалю та Херсонський український музично-драматичний театр ім. М. Куліша), *Руфін і Прісцилла* (у постановці Дніпропетровського молодіжного театру-студії „Віримо!”)³⁸. Даючи оцінку побаченим виставам, Алла Подлужна

³⁷ Про це довідуємося зі статті *О театре*, розміщеної на сайті театру: <http://www.muz-drama.dp.ua/main.php?sub=theater>

³⁸ А. Подлужна, „Леся Українка й театр” без розмежування тисячоліть, „Дзеркало тижня” 2001 nr 15, 14 квітня.

http://dt.ua/CULTURE/lesya_ukrayinka_y_teatr_bez_rozmezhuвання_tisyacholit-24177.html

критично відгукнулася про постановку *Камінного господаря*, в якій „брилу філософських роздумів Лесі Українки у спектаклі «розтягують» на цеглинки дрібних інтриг, несерйозних протистоянь, водевільних інтонацій”. Режисер пропонує „замість серйозних глибоких умовиводів полегшену для сприйняття історію чергової перемоги Дон Жуана”. У спектаклі *Лісова пісня* в постановці Криворізького театру музично-пластичних мистецтв „Академія руху” вдалося „чітко окреслити [...] мотиви філософських пошуків Лесі Українки”. Також і *Лісова пісня* сценічного колективу з Херсона заслуговує на позитивну характеристику – це багатобарвна, яскраво театральна, музична і пластична вистава. А. Подлужна підкреслює, що „тему вічного потягу до гармонії, неможливості співіснування реального світу та природи режисер максимально осучаснює. У спектаклі використано елементи сучасного молодіжного одягу, сучасні ритми й танці”. Однак, як зауважує авторка статті, „це, на жаль, погано працює на задану ідею стикування з сучасністю, бо сприймається дисонансно з традиційною реалістичною дійовістю інших частин спектаклю”³⁹. А. Подлужна позитивно відгукується про виставу *Руфін і Прісілла*. Не дивлячись на те, що ця драма „бідна на дію й більше наближена до розряду так званих «драм для читання»”, режисер Володимир Петренко, „зкладаючи асоціації з сьогоденням, [...] закладає в образи величезну внутрішню напругу, контрастну до зовнішнього спокою. Двоїстість характерів, внутрішня боротьба, наявність паралелей роблять образи об’ємними й переконливими”⁴⁰.

У квітні 2009 році в Луцьку відбувся I Театральний фестиваль аматорських театрів „Блакитна троянда”, в якому взяли участь три аматорські та два професійні колективи (як почесні гості). Такі аматорські колективи, як народний театр „Сім муз” із Ялти (керівник Олександра Вісич), студентський театр „Плетениця” з Рівненського гуманітарного університету (керівник Рая Тхорук) і театр-студія „Гармидер” при Волинському національному університеті ім. Лесі Українки (керівник Руслана Порицька) представили відповідно спектаклі *Щастя*; *Йоганна, жінка Хусова*; *На полі крові*. Натомість професійний колектив Творчої майстерні „Театр у кошику” і Театру одного актора – Галини Кажан показали моновистави *На полі крові* (режисер Ірина Волицька, виконавиця головної ролі – Лідія Данильчук) й *Одержима* (режисер і актриса – заслужена артистка України Галина Кажан). На думку Марії Моклиці кульмінаційним моментом фестивалю стала

³⁹ Там же.

⁴⁰ Там же.

моновистава *На полі крові*⁴¹. На сайті „Театру у кошику” сказано, що „Прочанин з’являється Юді як внутрішній голос сумління і докору. На тлі самоаналізу своєрідного „анти-Євангелія” від Юди досліджується анатомія зради, трагедія людини, нездатної піднятися до висот духу. До якого б самозахисту не вдавався Юда – виправдати зраду неможливо. Страшне, як і самогубство – руйнація і розпад особистості”⁴².

Слід назвати ще одне цікаве і високомистецьке втілення драматичного твору Лесі Українки *Одержима* на сцені Творчої майстерні „Театр у кошику”. У професійній рецензії на спектаклі у постановці Ірини Волицької Любов Янас зазначає, що „семіотична система вистав” цього режисера „грунтується на архетипній міфологемі підсвідомого генетичного коду”. В основі творчого принципу сценічного осмислення драматургії Лесі Українки, зокрема й „надемоційної «Одержимої»”, лежить „акцентуація вербального ряду”, що „провокує смислове узагальнення вічних понять у контексті часового відліку, перетворюючи конкретну епоху в епохальність, мить у вічність, в якій людина може перейти фатальну межу істинних цінностей. Закладена постановником аналітичність переадресовується і до глядача, який не просто споглядає, а продовжує власний внутрішній діалог, спровокований театром”⁴³.

Найкращим показником зацікавлення українських режисерів драматургічною спадщиною Лесі Українки за двадцять років незалежності України, а також і своєрідним тестом на театральну майстерність⁴⁴ є Всеукраїнський фестиваль вистав за п’єсами Лесі Українки, який проходив 17-22 вересня 2011 року в Луцьку. Ця подія загальноукраїнського значення приурочена до 140-річчя від дня народження поетеси та 100-річчя з дня написання драми-феєрії *Лісова пісня*. У фестивалі взяли участь 19 театральних колективів зі всієї України. Було показано вісім лялькових вистав, шість із яких – *Лісова пісня* (Рівненський академічний обласний театр ляльок, Луганський

⁴¹ М. Моклиця, *Леся Українка і театр*, „День” 2009, № 69, 22 квітня, <http://www.day.kiev.ua/ua.2009.69>

⁴² Див: http://tuk.lviv.ua/?page_id=43

⁴³ Л. Янас, „*Одержима*” на львівській сцені, „Кіно-Театр” 2003, № 3, http://www.ktm.ukma.kiev.ua/show_content.php?id=102

⁴⁴ Л. Брюховецька, *Твори Лесі Українки як тест на театральну майстерність*, „Кіно-Театр” 2011 nr 6 http://www.ktm.ukma.kiev.ua/show_content.php?id=1225 Фестиваль проводився в приміщеннях Волинського академічного обласного театру ляльок і Волинського академічного обласного музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка та паралельні заходи у Волинському національному університеті ім. Лесі Українки.

академічний обласний театр ляльок, Закарпатський обласний театр ляльок „Бавка”, Запорізький театр ляльок, Київський державний академічний театр ляльок, Волинський академічний обласний театр ляльок). Чернівецький обласний театр ляльок представив спектакль *Лілея*. На камерній сцені показано композицію *Сім струн* (Волинський обласний музично-драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка), виставу *На полі крові* (Хмельницький обласний український музично-драматичний театр ім. Михайла Старицького), моно-виставу *Розмова* (Київський академічний Молодий театр, народна артистка України Лідія Вовкун), *В катакомбах* (Дніпропетровський академічний український музично-драматичний театр імені Т. Г. Шевченка). На сцені драматичного театру Львівський театр ім. М. Заньковецької показав *Бояриню*, театри зі Львова, Вінниці, Тернополя, Кривого Рога і Луцька – *Лісову пісню*. Всього показано одинадцять вистав за одним і тим же твором. Таку надмірність можна пояснити ювілеєм *Лісової пісні*, якій у 2011 р. виповнилось сто років.

У професійній рецензії *Твори Лесі Українки як тест на театральну майстерність*⁴⁵ кінокритик і культуролог Лариса Брюховецька проаналізувала постановки трьох драматичних творів Лесі Українки – *Камінний господар*, *Бояриня*, *Лісова пісня* в різних театрах. На думку Л. Брюховецької вистава *Камінний господар* у постановці Волинського театру ляльок вдалася, незважаючи на те, що „режисер з Варшави Веслав Рудзький ризикував подвійно – вперше звернувся до творчості невідомої у Польщі Лесі Українки, й, по-друге, взявся за складну річ з акторами театру не драматичного, а лялькового. Та ризик себе виправдав: прочитання вийшло свіже, вистава динамічна, навіть командор (Валерій Семенюк), якого традиційно зображають у лицарських обладунках, неповоротким і статичним, тут виглядав не монументом, а живою людиною”⁴⁶. Даючи оцінку спектаклю *Бояриня*, яку поставив у 2009 р. Григорій Шумейко у Львівському національному театрі ім. Марії Заньковецької, авторка статті наголошує, що „вистава з великим успіхом пройшла у перший день фестивалю. Найбільший її здобуток у тому, що вона витримує рівновагу між приватно-побутовим життям конкретних осіб та символічно-умовним стилем драми. Цьому сприяло художнє вирішення вистави – скромно, але зі смаком оформлений сценічний простір, який лаконічно окреслює історичну епоху (художник Н. Руденко-Краєвська), музика, яка допомагає краще осмислити події, середовище та пси-

⁴⁵ Там же.

⁴⁶ Там же.

хічний стан персонажів (композитор Ю. Саєнко) й виліплєні акторами характери”⁴⁷. Л. Брюховецька переглянула сім вистав *Лісова пісня* і стверджує, що вони „були не тільки різними, несхожими одна на одну, а й іноді чимось цілком протилежними цьому шедевр драматургії. Леся Українка боялася, щоб мрія не перетворилася на бутафорію, – вона допускала неспроможність режисури передати на сцені написане нею, але сто років тому вона ніяк не могла передбачити свавільності постановників”⁴⁸. „Адекватність прочитання – це не буквальність. Якщо «Лісова пісня», на перший погляд, річ проста, доступна і зрозуміла, то вереснева експозиція вистав (лялькових і драматичних) дала змогу пересвідчитися: для деяких постановників твір цей залишився за сімома замками”. З-поміж переглянутих п’яти постановок *Лісової пісні*, Марія Тетерюк вирізняла виставу Львівського театру ім. Лесі Українки (художник-постановник – Наталія Руденко-Краєвська), в якій „поєднано фентезійну стилістику (весняний костюм Мавки в першій дії робить її схожою на фею, а Лісовик з рогами на голові у другій нагадує друїда) з дохристиянською (рунічні написи та солярні символи на полотняних декораціях, музичний супровід з творів фольк-гурту «Даха-Браха»)»⁴⁹. Даючи характеристику спектаклю Волинського академічного музично-драматичного театру ім. Шевченка, в якому „поєдналися елементи драми, мюзиклу та балету”, М. Тетерюк наголошує на знахідці режисера Віталія Денисенка, який „відтворив анімістичне світобачення Мавки, залучивши акторів виконувати ролі рослин”. Авторка статті також позитивно вирізняє оригінальне трактування образу Перелесника (актор Анатолій Сичук)⁵⁰.

Дуже високу і позитивну оцінку спектаклю *Лісова пісня*, поставленого київським режисером Андрієм Приходьком у Львівському театрі ім. Леся Курбаса, дала у професійній рецензії Роксоляна Свято⁵¹. З публікації авторки довідуємося, що режисер „зважився на радикальне перепрочитання класичного тексту [...]. Отож на очах глядача напівказкова історія (а перша дія, композиційно дещо осібна, і справді розвивається в близькому до феєрії жанрі) поступово трансформується в режисера в драму краху людської особистості. А вже ця індивідуальна драма – драма Лукаша, що не зміг

⁴⁷ Там же.

⁴⁸ Там же.

⁴⁹ М. Тетерюк, „Лісова пісня”: *варіації Луцького театрального фестивалю*, „Кіно-Театр” 2011, № 6, http://www.ktm.ukma.kiev.ua/show_content.php?id=1226

⁵⁰ Там же.

⁵¹ Р. Свято, *Не за буквою, а за духом: „Лісова пісня” Андрія Приходька*, „Кіно-Театр” 2011, № 6, http://www.ktm.ukma.kiev.ua/show_content.php?id=1224

«своїм життям до себе дорівнятись», – своєю чергою прозоро натякає і на окремі драматичні колізії українського національного характеру»⁵².

Ще одним високохудожнім сценічним втіленням *Лісової пісні* є спектакль Київського академічного театру юного глядача на Липках у постановці режисера, народного артиста України Віктора Гирича. У позитивній рецензії на виставу Володимир Корнійчук акцентує увагу не лише на осучасненні драми, а й на „модерновості сценографічної трактовки” (художник, заслужений діяч мистецтв України Михайло Френкель), що полягає в „обставленні” сцени високими дзеркалами. Ці дзеркала з одного боку асоціюються з „камерою безвиході” побутовізму, „де чамріють-зотлівають світлі душі Мавки й Лукаша”, а з другого – „з безкінечністю Лесиної пісні, що, переломлюючись і віддзеркалюючись у них, символізує незнищенність людських почуттів”⁵³. Ці почуття „втілено в пластиці та музикальній сутності вистави”, на думку автора рецензії, „радіше балетної, зважаючи на екстравагантність хореографії заслуженої артистки України Алли Рубіної”⁵⁴.

За останні два десятиліття лише в Києві здійснено 19 постановок за творами письменниці: *Боярня* (1996), *Адвокат Мартіан* (2001), *На полі крові* (2009) – у Національному драматичному театрі ім. І. Франка; *В плену страстей* (за драмою *Камінний господар*) – у Національному академічному театрі російської драми ім. Лесі Українки; *Кассандра* (2002) – у Київському експериментальному театрі; низка постановок за драмою-фесрією *Лісова пісня* – в Київському театрі юного глядача на Липках (2005), Театрі пластичної драми на Печерську – *Пісня одинокої душі* за мотивами *Лісової пісні* (1996), Київському державному академічному театрі ляльок (2006), балет М. Скорульського – в Національному академічному театрі опери та балету ім. Т. Шевченка (відновлено 2002 р.), опера В. Кирейка – на сцені оперної студії Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського (1999) та інші. Проте далеко не всі вони збереглися в репертуарі театрів до сьогодні⁵⁵. На думку головного редактора журналу „Кіно-Театр” Лариси Брюховецької, це можна пояснити тим, що протягом тривалого часу драматургія Лесі Українки вважалася несценічною: мовляв, у ній багато слова, мало дії, а в нашу динамічну добу зосередитися на тих важливих речах, про які говорила

⁵² Там же.

⁵³ В. Корнійчук, „Лісова пісня” у дзеркалах, „Демократична Україна” 2006, 11 лютого, <http://www.tuz.kiev.ua/l%D1%96sova-p%D1%96snya-u-dzerkalakh>

⁵⁴ Там же.

⁵⁵ І. Щукіна, *Театр Лесі Українки* <http://www.ukrslovo.com.ua/work/archive/2011/11/16.html>

письменниці, досить складно. До того ж, як підкреслює Л. Брюховецька, ми живемо в таку епоху, коли розбудовуються храми, зростає число вірян, а попри те вчиняються вбивства, у суспільстві немає благополуччя, спостерігається падіння рівня духовності⁵⁶. На тему несценічності п'єс Лесі Українки розумно висловилася провідна артистка театру ім. Марії Заньковецької Таїсія Литвиненко. Вона вважає, що причина в режисерах, які так вважають, „не вистарчає фантазії поставити їх так, щоб вони були сценічними, фарб не вистарчає, розуму, знайти в цих п'єсах те, що буде хвилювати глядача зараз”⁵⁷.

Безперечною є думка Катерини Сліпченко, що „драматичні поеми Лесі Українки – шедевр мистецтва ХХ століття. З його болісними пошуками істини, втраченої гармонії, мистецтва багатогранного та інтелектуального”. Високу оцінку її творчості дав французький професор Жорж Люсані: „Поряд із Стрінбергом та О'Нейлом... драматичні поеми Лесі Українки становлять вершину театру нашого століття”⁵⁸.

За двадцять років незалежності України відбулися такі важливі мистецькі заходи як театральні фестивалі, темою яких була драматургічна творчість Лесі Українки. Так, у 1991 році в Луцьку – до 120-річного ювілею від дня народження Лесі Українки – проводився перший театральний фестиваль за творами письменниці; навесні 2001 року з ініціативи Криворізького театру музично-пластичних мистецтв „Академія руху” проводився Всеукраїнський театральний фестиваль „Леся Українка і театр на межі тисячоліть”; у квітні 2009 році в Луцьку відбувся I Театральний фестиваль аматорських театрів „Блакитна троянда”; Перший всеукраїнський театральний фестиваль „*Ні, я жива, я буду вічно жити!*” з нагоди 140-річчя від дня народження Лесі Українки та 100-річчя виходу у світ драми-феєрії „Лісова пісня” пройшов у Львові 25-27 лютого 2011 р.; Всеукраїнський фестиваль вистав за п'єсами Лесі Українки відбувся 17-22 вересня 2011 р. у Луцьку.

Належить цілковито погодитися з твердженням Ірини Щукіної, що „з особливою виразністю постає сьогодні філософська глибина спадку Лесі Українки, вічність порушених письменницею тем і проблем, а тонке май-

⁵⁶ Там же.

⁵⁷ Н. Стефанова, *Таїсія Литвиненко: Я втекла в театральний і стала «народною»*, „Кіно-Театр” 2003, № 6, http://www.ktm.ukma.kiev.ua/show_content.php?id=206

⁵⁸ Цитати взято із сайту Львівського академічного театру ім. Леся Курбаса, <http://n.kurbas.lviv.ua/theatricals/apokrifi>,

стерне втілення їх дає широкий простір для нових сценічних інтерпретацій”⁵⁹.

Найяскравішими спектаклями за двадцятилітній період незалежної України, з новим сценографічно-режисерсько-акторсько-пластично-музичним підходом до сценічного втілення драматичних творів Лесі Українки, були вистави Мистецького об'єднання „Українська робітня” (*На полі крові*, *Прощання* – постановка Анатолія Черкова), Національного академічного драматичного театру імені І. Франка (*На полі крові*, *Голгофа* – режисер Юрій Розстальний), Львівського академічного театру імені Леся Курбаса (*На полі крові*; *Йоганна, жінка Хусова*; *Апокрифи*; *Камінний господар* – режисер Володимир Кучинський; *Лісова пісня* – режисер Андрій Приходько), Криворізького театру музично-пластичних мистецтв „Академія руху” (*Лісова пісня* – режисер Олександр Бельський), Херсонського українського музично-драматичного театру ім. М. Куліша (*Лісова пісня* – режисер Світлана Думінська), Дніпропетровського молодіжного театру-студії „Вірино!” (*Руфін і Присцилла* – режисер Володимир Петренко), Творчої майстерні „Театр у кошику” (*На полі крові*, *Одержима* – режисер Ірина Волицька), Волинського театру ляльок (*Камінний господар* – режисер Веслав Рудзький), Львівського національного театру імені Марії Заньковецької (*Боярня* – режисер Григорій Шумейко), Львівського театру ім. Лесі Українки (*Лісова пісня* – постановка Людмили Колосович), Волинського академічного музично-драматичного театру ім. Шевченка (*Лісова пісня* – режисер Віталій Денисенко), Київського академічного театру юного глядача на Липках (*Лісова пісня* – режисер Віктор Гирич).

Усі п'ять рецензій і два інтерв'ю часопису „Кіно-Театр” за період з 2001 по 2011 рік написано в суто професійному театральному плані. Автори рецензій звертають увагу на модерний підхід режисерів у постановках драматичних творів Лесі Українки. Аналіз репертуару українських театрів за 20 років незалежності України показує, що драматургія Лесі Українки є в полі зацікавлення режисерів, по новому прочитується ними, проте й надалі воно переважно обмежується найбільш відомими творами письменниці, такими як *Лісова пісня*, *Камінний господар*.

⁵⁹ Щ у к і н а, *Театр Лесі Українки*.

DRAMATOPISARSTWO ŁESI UKRAINKI NA SCENIE UKRAIŃSKICH TEATRÓW
W CIĄGU 20 LAT NIEPODLEGŁOŚCI PAŃSTWA
(WEDŁUG PRASY TEATRALNEJ)

Streszczenie

W niniejszym artykule podejmujemy próbę odpowiedzi na dwa pytania: dlaczego utwory dramatyczne Łesi Ukrainki, należące do najwyższych osiągnięć sztuki dramatopisarskiej, w znikomym stopniu były wystawiane przez ukraińskich reżyserów oraz w jakim stopniu taka sytuacja uległa poprawie w ciągu 20 lat niepodległości Ukrainy.

W tym celu przejrzelśmy wszystkie dostępne materiały na stronach internetowych teatrów Ukrainy, publikacje wydania internetowego pisma „Кіно-Театр” z lat 2001-2011 oraz materiały z innej prasy internetowej. Na podstawie analizy zebranych materiałów i informacji doszliśmy do wniosku, że cały szereg współczesnych teatrów ukraińskich nowatorsko podchodzi do wcielenia dramatów Łesi. Jednak nadal najczęściej są wystawiane takie dramaty, jak *Pieśń lasu* (Лісова пісня) i *Kamienny gospodarz* (Камінний господар).

LESYA UKRAINKA'S DRAMAS ON THE SCENES
OF UKRAINIAN THEATRES IN THE PAST TWO DECADES OF UKRAINIAN
INDEPENDENCE (AS REPORTED BY THE THEATRICAL PRESS)

Summary

This paper attempts to answer two questions: Why the dramatic legacy of Lesya Ukrainka, which represents the finest example of European drama writing, has rather been infrequently staged by Ukrainian directors? And to what extent this state of affairs has changed for the better throughout the past two decades of the Ukrainian independent state.

To answer these questions, the author has researched all the materials available from the web services offered by Ukrainian theatres, in the internet journal „Кіно-Театр” („Cinema-Theatre”) from the years 2001-2011 as well as in other internet publications. The analysis of the materials led the author to the conclusion that a lot of contemporary Ukrainian theatres adopt an innovative approach to Lesya Ukrainka's dramatic legacy. However, the stage is still dominated by works such as *Pieśń lasu* (Лісова пісня) [*The Song of the Wood*] i *Kamienny gospodarz* (Камінний господар) [*The Stone Host*].

Translated by Konrad Klimkowski

Słowa kluczowe: „Teatr koryfeuszy”, Teatr Młody Łesia Kurbasa, ukraiński teatr nowoczesny, „życie sceniczne” utworów dramatycznych Łesi Ukrainki, dramat neoro-

mantyczny, niesceniczność utworów dramatycznych Łesi Ukrainki, nowoczesne podejścia reżyserów ukraińskich, recenzje spektakli, festiwale teatralne, analiza repertuaru.

Ключові слова: „Театр корифеїв”, Молодий театр Леся Курбаса, український модерний театр, сценічне життя драматичних творів Лесі Українки, новоромантична драма, несценічність драматичних творів Лесі Українки, модерний підхід українських режисерів, рецензії на спектаклі, театральні фестивалі, аналіз репературу.

Key words: „Theater coryphaeus”, The Young Theatre Kurbas, modern ukrainian theater, stage of life dramatic works Lesya Ukrainka, neo-romantic drama, not staginess dramatic works Lesya Ukrainka, modern approach ukrainian directors, reviews of performances, theater festivals, analysis of the repertoire.